

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІДУЦІАРНИХ ВІДНОСИН У ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ

Некіт К.Г.,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри цивільного права

Національного університету „Одеська юридична академія”

Правові інститути романо-германської та англо-саксонської правових систем тривалий час привертають увагу вчених з точки зору можливості їх взаємозапозичення. Особливої актуальності дані спори набувають в контексті прагнення до формування єдиного економіко-правового простору в межах Європейського Союзу. Дослідження присвячено аналізу особливостей правового регулювання фідучіарних відносин у європейських країнах, зокрема, у Німеччині, Франції та Англії, та визначенню специфіки континентальної моделі довірчої власності.

Ключові слова: інститут, правове регулювання, довірчі відносини, континентальна модель довірчої власності.

Правовые институты романо-германской и англо-саксонской правовых систем длительное время привлекают внимание ученых с точки зрения возможности их взаимозаимствования. Особую актуальность данные споры приобретают в контексте стремления к формированию единого экономико-правового пространства в рамках Европейского Союза. Исследование посвящено анализу особенностей правового регулирования фидуциарных отношений в европейских странах, в частности, в Германии, Франции и Англии, и определению специфики континентальной модели доверительной собственности.

Ключевые слова: институт, правовое регулирование, доверительные отношения, континентальная модель доверительной собственности.

Legal institutes of romano-germanic and anglo-saxon legal systems for a long time attract attention of scientists from the standpoint of their possible adoption. Particular relevance these debates acquire in the context of disputes desire to form a single economic and legal space within the European Union. The investigation examine the peculiarities of legal regulation of fiduciary relations in European countries, including Germany, France and England, and the specific definition of the continental model of trusts.

Keywords: institute, legal regulation, fiduciary relations, continental model of trusts.

Поява у цивільному законодавстві України договору управління майном та надання можливості встановити довірку власність щодо майна, переданого в управління, викликала до життя численні дискусії про доцільність існування цих правових інститутів. Висловлюються думки, що довірча власність не може бути імплементована у континентальну правову дійсність. Для відповіді на питання про допустимість інституту довірчої власності для правової системи України звернемося до дослідження правового регулювання фідучіарних відносин, пов'язаних з управлінням майном, у країнах континентального та англо-саксонського права.

Актуальність такого підходу обумовлена також і тим, що досвід європейських країн у цьому питанні може бути корисним з погляду його запозичення з метою вдосконалення і уніфікації чинного українського законодавства.

Незважаючи на присвячення проблемам довірчого управління та довірчої власності численних праць зарубіжних та вітчизняних вчених (Р. А. Майданика, І. В. Венедіктової, Ю. В. Курпас, Л. Ю. Міхеєвої, Д. В. Петеліна), порівнянню особливостей правового регулювання вказаних інститутів у європейських країнах не було приділено достатньої уваги.

Отже, метою даного дослідження є аналіз особливостей правового регулювання фідучіарних відносин у європейських країнах, зокрема, у Німеччині, Франції та Англії, та визначення специфіки континентальної моделі довірчої власності.

У німецькій правовій доктрині на сучасному етапі відсутнє єдине розуміння терміну «управління майном». Як зазначає А. В. Єгоров, управління майном у Німеччині здійснюється в двох формах: за моделлю представництва і за моделлю довірчої власності. У першому випадку йдеться про довірче управління майном, яке виникає на підставі договору доручення або договору про ведення справ. Такого роду довірчі операції називають фідучією через делегацію права діяти за рахунок довірителя (einmachtungsteuchand) або фідучією на підставі доручення (vollmachtstreuhand) [1, с. 132].

Довірче управління майном на підставі договору доручення виникає, як правило, у сфері управління цінними активами [2, с. 38]. Управління майном за моделлю представництва в комерційному праві реалізується за допомогою інституту прокури. У літературі прокура розглядається як особлива форма повноважень представника [1, с. 138].

У разі, коли управління майном здійснюється за моделлю довірчої власності, можливі два типи відносин.

Перший тип довірчих операцій з майном може бути охарактеризований як фідучія-управління, що є механізмом передачі права власності на майно установником управління (фідучіантом) управителю (фідучіарію), який зобов'язаний цим майном управляти на користь фідучіанта або на користь третьої особи – вигодонабувача. Фідучія-управління у суворому значенні цього слова включає передачу майна – об'єкта фідучії – на користь фідучіанта [1, с. 136].

Другий тип відносин – це фідучія-забезпечення,

коли дебітор передає кредитору на підставі забезпечення свою власність, яку кредитор зобов'язується повернути дебітору за умови повної виплати боргу [1, с. 136]. Цей спосіб забезпечення, іменований *sicherungsuebereinigung* для майна і *sicherungsabtretung* для майнових прав, був свого часу розроблений у Німеччині судовою практикою з метою уникнення низки законодавчих обмежень, пов'язаних з використанням застави. За допомогою цієї правової конструкції позичальник передає кредитору право власності на рухоме річ, що передається у забезпечення зобов'язання, для чого укладається угода про збереження речі у володінні позичальника і про встановлення опосередкованого володіння кредитора. Дозволивши опосередковане володіння на підставі довірчої угоди, правосуддя легалізувало забезпечення кредиту рухомістю без її передачі у володіння кредитора [1, с. 137].

Слід підкреслити, що німецька довірча власність відрізняється від її англо-американського аналогу. Німецьке право не допускає «розщеплення» власності. Основна відмінність довірчої власності від англо-американського трасту полягає у тому, що право власності не розщеплюється, воно в даному випадку, хоча й на довірчих засадах, переходить до управителя. Управитель є повним власником, але він знаходиться у зобов'язальних відносинах з особою, що передала власність, і може її використовувати лише для певної мети, тобто ця власність має цільовий характер [1, с. 135].

Отже, довірчі угоди у Німеччині можуть супроводжуватися або не супроводжуватися переходом права власності на майно до управителя. Як правило, у разі, коли виникає потреба безпосередньо в управлінні майном, звертаються до моделі представництва, за якої право власності на майно не переходить до управителя. До моделі довірчої власності у Німеччині звертаються у разі потреби тимчасової передачі права власності довірчій особі з подальшим поверненням цієї власності після досягнення певної мети.

У Франції відносини, пов'язані з управлінням майном, одержали своє правове регулювання в рамках інституту фідучії, що з'явився у французькому законодавстві нещодавно, після прийняття спеціального Закону Франції «Про фідучію» від 19 лютого 2007 року [3].

Закон відновлює у ФЦК розділ XIV «Фідучія» [4]. Закріплене законом визначення фідучії практично співпадає з усталеним у світовій практиці визначенням довірчої власності. Так, згідно зі ст. 2011 ФЦК, фідучія – це правочин, за допомогою якого один або декілька установників передають майно (існує чи те, що буде придбано в майбутньому), або його частку, фідучіарію (фідучіаріям), які відокремлюють його від власного майна для здійснення з обумовленою метою дій на користь одного або декількох бенефіціарів. При цьому виникає так звана цільова власність [4].

Установниками фідучії, за законодавством Франції, можуть бути лише юридичні особи, що здійснюють підприємницьку діяльність. У якості фідучіарів, у свою чергу, можуть виступати кредитні установи, інвестиційні компанії або страхові підприємства. Іншими словами, як установник, так і фідучіарій, повинні відповідати низці встановлених законом вимог (ст. 2014, ст. 2015 ФЦК). У цьому полягає істотна відмінність французького закону від законодавства України, оскільки в першому випадку сторонами відносин з управління майном може бути лише вельми обмежене коло осіб.

Ще однією визначальною особливістю французького законодавства є той факт, що як установник, так і фідучіарій можуть бути одночасно бенефіціаріями або одним з бенефіціарів (ст. 2016 ФЦК). Такий підхід, ймовірно, обумовлений тією обставиною, що французька фідучія передбачає можливість передачі майна в довірчу власність з метою забезпечення виконання зобов'язань, при цьому фідучіарій виступає кредитором за основним зобов'язанням і, відповідно, одержує право управляти цим майном на свою користь. Разом із тим, законодавством України не допускається можливість поєднання функцій довірчого управителя та вигодонабувача в одній особі (ст. 1033 ЦКУ).

До істотних умов договору фідучії французький закон відносить: 1) перелік майна. Якщо йдеться про майбутнє майно, воно має бути визначеним; 2) строк договору, який не може перевищувати 33 роки з моменту підписання контракту; 3) особистість установника (установників); 4) особистості одного або декількох фідучіарів; 5) особистість вигодонабувача (вигодонабувачей) або правила, що дозволяють їх визначати; 6) місія (мета) фідучіарія і перелік повноважень щодо переданого в цільову власність майна.

Фідучіарій при вчиненні правочинів щодо довіреного майна, зобов'язаний робити відмітку про те, що виступає в такій якості (ст. 2121 ФЦК). У відносинах з третіми особами фідучіарій вважається наділеним найширшими повноваженнями щодо розпорядження довіреним майном, за винятком випадків, коли третім особам було відомо про обмеження його повноважень (ст. 2023 ФЦК). Про свої дії фідучіарій надає установнику звіт у порядку, визначеному договором. Договір може встановлювати також обов'язок фідучіарія надавати звіт вигодонабувачеві (ст. 2022 ФЦК).

Аналіз положень французького законодавства про фідучію виявляє багато спільних рис у правовому регулюванні відносин, що виникають при управлінні майном, у Франції та Україні. Проте, підхід французького законодавця має як свої переваги, так і недоліки. Особливої уваги французька фідучія заслуговує з точки зору можливості вдосконалення українського законодавства у питанні правового регулювання відносин з довірчої власності. Так, окрему увагу слід звернути на те, що істотною умовою договору фідучії є мета, для досягнення

якої майно передається у довірчу власність. Наведена умова є позитивним прикладом того, як захистити інтереси власника, який передає своє майно у довірчу власність та запобігти випадкам шахрайства з боку управителя (довірчого власника). З другого боку, обмеження фідучіарних відносин межами підприємницької діяльності викликає заперечення, оскільки не дозволяє фізичним особам скористатися можливістю передати своє майно у довірчу власність і перевагами цього інституту.

Особливе місце при аналізі правового регулювання довірчих операцій з майном займає Англія і англосаксонське право в цілому, оскільки зіставлення довірчого управління і трасту виявляє багато спільних рис між вказаними інститутами.

Інститут довірчої власності в Англії має багату історію, унаслідок чого на сьогодні в англійському праві сформований чіткий механізм правового регулювання відносин трасту.

Суть трасту в його класичному розумінні зводиться до передачі засновником трасту, який є власником майна (settlor), свого майна іншій особі – довірчому власнику (trustee) для управління на користь вказаної засновником особи або осіб – бенефіціарів (beneficiary), або для досягнення визначеної засновником трасту спеціальної мети. Таким чином, відносини трасту включають три суб'єкти: засновника, трасті і бенефіціарія. Проте учасниками трасту можуть бути і дві особи у тому випадку, коли засновник призначає бенефіціарієм самого себе [5, с. 14].

Особливе місце у відносинах трасту займає довірчий власник (трасті). У англійському праві довірчим власником може бути будь-яка повнолітня, право- та дієздатна особа або корпорація. Трасті виступає в господарському обороті як власник, укладає з третіми особами будь-які угоди та здійснює інші дії з використання, управління, а також розпорядження майном трасту, з урахуванням встановлених засновником або передбачених законом обмежень [6, с. 395-396].

Бенефіціарій у відносинах траста займає специфічне положення. На ньому фокусується «пасивне» право отримання доходів від майна, переданого у траст. Він також може відчувувати свої права, заповідати їх. Після досягнення повноліття бенефіціарій може вимагати передачі йому майна трасту, якщо таке право закріплене за ним актом про встановлення трасту. У такому разі довірча власність припиняє своє існування [7, с. 13].

Засновник трасту не виконує особливої ролі в схемі трастових відносин, оскільки після передачі права власності на майно, що є об'єктом трасту,

довірчому власнику, засновник вже не втручається в діяльність останнього.

Особливого значення для відносин трасту набуває мета, заради якої і встановлюється траст. Мета встановлення трасту є ключовим моментом для його існування. Про це свідчить як той факт, що при встановленні трасту необхідно вказати мету, заради якої він встановлюється, так і те, що серд підстав припинення трасту фігурують такі, як досягнення мети, заради якої він створювався та неможливість досягнення мети трасту чи набуття нею незаконного характеру. Відсутність мети трасту позбавляє значення цю правову конструкцію [7, с. 25].

При аналізі правового регулювання трасту в англійському праві особливу увагу необхідно звернути на його специфіку, що відрізняє даний інститут від довірчої власності в країнах романо-германської правової сім'ї. В англійському праві історично склалося так, що при встановленні трасту виникають фігури двох власників – довірчого власника, який розглядається як «власник за загальним правом» і бенефіціарія, що є «власником за правом справедливості». При цьому частина правоможностей, а саме правоможності розпорядження та управління виокремленим майном, належить одній особі (довірчому власнику), а інша частина правоможностей – отримання вигод від експлуатації майна – іншій особі або особам (бенефіціаріям).

Специфіка трасту обумовлена історією розвитку англійського права. Наслідком поділення англійського права на загальне право і право справедливості є можливість існування «розщепленої» власності. Якщо в континентальній правовій системі право власності розглядається як абсолютне і неподільне, що поєднує в собі «тріаду» правоможностей (володіння, користування і розпорядження), то в англійському праві принцип неподільності правоможностей, що входять до складу права власності, відсутній [8, с. 34-36].

Наслідком неможливості «розділення» власності в континентальному праві є неможливість «імплантації» у нього трасту в тому стані, у якому він існує в англо-американському праві. Тому в країнах романо-германської правової сім'ї інститут довірчої власності набуває специфічних рис. У Німеччині і Франції в таких випадках звертаються до інституту довірчої власності в іншому, «континентальному» її розумінні, коли «розщеплення» власності не відбувається, і у відносинах довірчої власності фігурує лише один юридичний власник – довірчий, який використовує передане йому майно з певною метою, після досягнення якої право власності на це майно переходить до первинного (фактичного) власника – засновника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Егоров А. В. Управление имуществом, зарубежный опыт : Германия / А. В. Егоров // Вестник ВАС РФ. – 2001. – № 9. – С. 128–139.

2. Константинов Г. Л. Процесс глобализации и развитие доверительного управления ценными активами в странах континентально-европейского и англосаксонского права / Г. Л. Константинов // История государства и права зарубежных стран. – 2008. – № 3. – С. 38–39.
3. Loi instituant la fiducie : Loi n° 2007-211 du 19 février 2007 parue au JO n° 44 du 21 février 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.senat.fr/dossierleg/pp104-178.html/>.
4. Le code civil des Français. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://droit-finances.commentcamarche.net/legifrance/38-code-civil/>.
5. Ієвіня О. А. Траст (довірча власність) в англо-американському праві / О. А. Ієвіня // Нотаріат для вас. – 2008. – № 12. – С. 12–17.
6. Гражданское и торговое право капиталистических государств / Под ред. Е. А. Васильева. – М. : Международные отношения, 1993. – 376 с.
7. Харченко Г. Г. Довірча власність у діяльності трастових компаній та довірчих товариств : моногр. / Г. Г. Харченко. – Одеса : Астропринт, 2006. – 168 с.
8. Жданов А. А. Возникновение и эволюция доверительной собственности в Общем праве / А. А. Жданов // История права и государства. – 2001. – № 7. – С. 189–198.